Jornades sobre la regionalització del territori i els ens intermedis, organitzades per la Societat Catalana de Geografia (Barcelona, 1989).
Barcelona: Diputació de Barcelona, 1990.

L'evolució històrica de les unitats territorials majors a Catalunya

Joan Vilà Valentí
Àrea d'Anàlisi Geogràfica Regional
Universitat de Barcelona

En aquesta exposició assagem de mostrar quines han estat a Catalunya, al llarg de la història, les unitats territorials majors. Ens referim, és clar, a divisions político-administratives. No es tracta pas de fer una anàlisi acurada de cada una de les esmentades unitats. Tan sols pretenem establir de quina manera i amb quins criteris foren establertes, és a dir, dins de quin període històric i en quins contextos concrets aparegueren i quins van ser els resultats aconseguits.

Potser arribarem, d'aquesta manera, a algunes conclusions o orientacions vàlides per al moment actual, atès que actuem sobre un territori d'extensió semblant i que el problema consisteix, especialment en certs moments, en una distribució de poder i de funcions que pot assemblar-se a l'actual. En aquest sentit, cal subratllar, des del primer moment, que les divisions que tindran més interès per a nosaltres seran, sens dubte, les que apareixeran al llarg del segle XVIII i del primer terç del XIX ja que, en alguns aspectes, s'acosten notablement a la situació actual.

Quan parlem d'*unitats o divisions territorials majors,* volem al·ludir a unes unitats que, per llur extensió, són intermèdies entre l'àrea catalana en la seva totalitat —uns 32.000 km^2— i les divisions que agrupen simplement uns quants municipis, com poden ser les «comarques» o, per posar un exemple contemporani, els «partits judicials». El nombre d'aquestes unitats intermèdies pot ser des d'una quantitat força reduïda —quatre o cinc, com les «províncies»— fins a una vintena, com és el cas de les «vegueries». L'extensió pot oscil·lar, doncs, entre els 8.000-6.000 km^2 i els 2.000 km^2 de superfície mitjana. Les «comarques», en canvi, són notablement més petites: fàcilment en podríem reconèixer, en el conjunt del nostre país, quaranta o cinquanta, cosa que donaria lloc a unes magnituds superficials mitjanes de l'ordre, tan sols, de 800 a 650 km^2.

Des d'un punt de vista funcional, aquestes unitats territorials majors no constitueixen pròpiament uns ens locals, com poden ser, a partir d'uns determinats moments històrics, els municipis. Es tracta d'unes divisions que, no tan sols en superfície, queden intercalades entre unes unitats de base i el poder sobirà que predomina sobre tota l'àrea catalana. Per això, i ben encertadament, en el nom del present curs les reconeixem com uns «ens intermedis». En el cas més clar, les unitats esmentades actuaran sota les ordres d'un delegat del poder central —bé el comte de Barcelona, com a *princeps,* bé el rei d'Espanya—: constituiran en definitiva, i fonamentalment, una expressió de l'administració perifèrica de l'Estat.

No té gaire interès referir-nos a divisions anteriors a l'existència d'una certa unitat política catalana; malgrat tot, podrem fer, potser, alguna observació que ens acosta al nostre problema bàsic. Els segles X i XI, i especialment a partir de la segona meitat del XII, quan l'extensió superficial de Catalunya ja era semblant a l'actual, les característiques de la situació político-administrativa començaven a semblar-se a les actuals. Això serà encara molt més evident, com hem dit abans, quan s'efectuïn les reformes político-administratives del segle XVIII, i molt especialment en les diferents divisions del primer terç del XIX, que culminen amb l'aparició de les quatre «províncies», el novembre de 1833, ara fa més d'una centúria i mitja.

Quan Catalunya no existia

Ens referim, és clar, a les unitats existents a l'època romana, en el moment que aquestes poden aparèixer ja ben consolidades, els segles I i II. Parlar de divisions anteriors, pre-romanes, seria força arriscat i poc profitós, tenint en compte la manca d'informació i els contextos socials tan radicalment diferents al nostre. Sembla que les unitats que nosaltres busquem correspondrien, simplement, pel que fa al seu abast, a unes confederacions de poblats que reconeixien, en un moment donat, una certa homogeneïtat ètnica, econòmica o política. Estem molt lluny, repetim, i gairebé en tots els sentits, del problema que ens ocupa. A l'època romana, sens dubte, pot aparèixer una clara intencionalitat de distribució de funcions polítiques i administratives partint d'unes demarcacions realment importants, de centenars de milers de km^2 (tota la *Hispania*, si voleu, o la *Tarraconensis*). Les *civitates* correspondrien, des del nostre punt de vista, a uns ens locals, però de vegades amb àmplies extensions superficials i amb límits mal definits. Els *conventi* i les subdivisions territorials corresponents s'acosten més als ens intermedis que cerquem. Però no cal dir que el nivell superior no és pas Catalunya, llavors inexistent. Per aquesta banda, ens allunyem també de problemes i solucions que poden interessar-nos en el moment actual.

Si afegim a aquests fets la manca d'informació —sobre la importància poblacional i funcional dels nuclis importants i l'extensió i els límits de les demarcacions—, podrem veure clarament que aquesta anàlisi ens permet avançar ben poc en el nostre tema. Malgrat tot, cal insistir en algunes constatacions. Les possibles divisions van unides al nom d'uns determinats nuclis que, tot i ser ben reduïts en població —uns centenars d'habitants, potser

Jornades sobre la regionalització del territori i els ens intermedis, organitzades per la Societat Catalana de Geografia (Barcelona, 1989).
Barcelona: Diputació de Barcelona, 1990.

mil o dos mil—, comencen a presentar algunes funcions diversificades respecte al món rural (administratives, comercials). Aquests nuclis van units a l'existència d'una via, sovint secundària, però que ja permet una circulació i un trànsit; de vegades apareixen en una cruïlla, cosa que augmenta les seves possibilitats.

Anys després, a l'època de la crisi del món romà i de bona part del seu context polític, social i econòmic, alguns nuclis mantenen, d'una manera o altra, el seu caràcter «urbà» i el diversifiquen a través d'una funció religiosa. És el cas dels nuclis que arriben a adquirir el caràcter de seu d'un bisbe i que constitueixen el centre d'un territori diocesà o episcopal, d'una *diòcesi* o un *bisbat*. Barcelona, Vic, Girona i la Seu d'Urgell en constitueixen bons exemples; *Egara* (Terrassa) perdrà més endavant aquesta funció religiosa. Les esmentades unitats eclesiàstiques ens recorden, per la seva extensió, les divisions intermèdies o unitats majors que anem cercant al llarg de la nostra exposició. De fet, és la primera vegada que ens trobem, quant a la superfície, amb uns exemples equiparables.

El nivell superior dels territoris diocesans eclesiàstics és l'arquebisbat, i en el nostre cas, Tarragona. Les diòcesis de la Catalunya vella es trobaran, els segles IX i X, sense la capitalitat arxiepiscopal, en territori musulmà o, més endavant, en una franja de ningú. Com és sabut, Narbona jugarà, llavors, aquest paper, sovint força o completament teòric.

La Catalunya inicial

Acabem de fer menció de dues centúries, la novena i la desena, que seran fonamentals, com és sabut, per a l'aparició i la conformació del nostre país. Separacions i rebel·lions contra el poder musulmà, ocupacions i repoblacions posteriors motivaran la formació d'un nucli inicial, la Catalunya antiga o vella, la qual, des d'un punt de vista polític, se separarà pràcticament del poder franc a la fi del segle X.

Cal tenir en compte, respecte al problema que ens ocupa, dos fets molt importants. En primer lloc, es tracta d'una Catalunya més reduïda que l'actual —sols uns 20.000 km^2—, amb un efectiu poblacional molt escàs —uns 70.000 o, potser, 80.000 habitants— i amb unes densitats mitjanes de l'ordre de quatre habitants per km^2 (RIU, vegeu l'orientació bibliogràfica). D'altra banda, gairebé no apareix un poder central. Les divisions territorials majors de la Marca Hispànica no constitueixen pas els ens intermedis que busquem, sinó unes unitats que políticament i administrativament —i també econòmicament, almenys en gran part— són autàrquiques.

Cada *comtat*, en efecte, constitueix una unitat política i administrativa ben individualitzada de les altres demarcacions comtals. És cert que el concepte patrimonial i els lligams interns poc estrets, especialment a les perifèries dels comtats, poden diluir les funcions de sobirania, però, en tot cas, no configuren pas el comte com un delegat d'un poder superior, sinó com un governant amb un poder decisori real, especialment en determinats aspectes i en determinats moments.

Malgrat, doncs, que, per les superfícies que presenten i la distribució en el territori català, els comtats podrien recordar-nos les unitats polítiques i administratives que cerquem, des d'un punt de vista funcional i estructural són essencialment diferents. Així, va quedant ben clar, ens sembla, que aquestes divisions comtals no són equivalents a aquelles de les quals tractem. Aquestes no es donaran fins que no existeixi el reconeixement clar d'una unitat territorial catalana global —un sol «territori de sobirania»— amb un poder polític superior que actuï, en realitat i amb efectivitat, sobre tota aquesta àrea. Aquestes condicions no començaran a produir-se fins a la segona meitat del segle XII, amb l'aparició del comte *princeps*.

Una observació que té interès per a nosaltres és remarcar, una vegada més, que el comte va unit a un determinat nucli de població, especialment en els casos dels comtats que tenen una llarga evolució i que arriben a uns determinats nivells de maduresa política. L'exemple del comtat de Barcelona, no cal dir-ho, és paradigmàtic: Recolzat sobre un nucli emmurallat, des de començament del segle IV, al costat del mar i vinculat a la *via francesa*, camí cap al nord i cap al sud-oest.

El poder comtal pot coincidir, llavors, en un mateix nucli amb el poder eclesiàstic, pel fet de ser seu de bisbat. Cal recordar que aquest representa dues funcions primordials —a part de l'efectiu poder temporal (senyorial i econòmic) que pugui tenir—, amb absoluta o gairebé absoluta exclusivitat: la religiosa i la cultural. Aquests petits nuclis «urbans», comtals i episcopals al mateix temps, s'enriqueixen, sens dubte, en múltiples aspectes. Cal subratllar les funcions que van adquirint, d'aquesta manera, dos nuclis catalans ben allunyats, Barcelona i la Seu d'Urgell. *Egara* ha perdut, en canvi, el caràcter episcopal que havia tingut en el passat. Manresa, a l'interior, pretendrà haver tingut, més endavant, els dos grups de funcions, les comtals i les episcopals, i és una mostra, en tot cas, del valor que es concedeix a aquests fets. Apareixen sols amb el caràcter de capital comtal Besalú, Empúries o Castelló d'Empúries, Berga i Tremp i, com a seus episcopals, Vic i Girona.

Convé assenyalar també que és a la documentació del segle X on queda reflectida, en forma escrita, l'existència dins de les unitats comtals d'uns determinats territoris, pel que sembla força reduïts en superfície, als quals es reconeix popularment una determinada uniformitat. Es tracta dels topònims que acabarem dient-ne comarcals. Ens sembla que, en aquests moments, queda ben clar que les esmentades designacions territorials al·ludeixen directament, sempre o gairebé sempre, a característiques del relleu: fons de valls ben dibuixades, planes voltades d'un cercle de vessants, conjunts de pendents irregulars *(Vallensis, Baias, Penitensis)*. Evidentmentv, no tenen cap valor polític ni administratiu, i repetim que sembla que no presentaven, en aquells moments, una gran extensió. Dins l'estructura comtal, la divisió i la distribució d'algunes funcions podrien cenyir-se a les àrees corresponents a un vescomte o al senyor d'un castell termenat.

Les vegueries

Durant més de quatre segles, del XIV al XVIII, les vegueries representaven a Catalunya, en determinats sentits, aquests ens intermedis de què parlem, entre el po-

Jornades sobre la regionalització del territori i els ens intermedis, organitzades per la Societat Catalana de Geografia (Barcelona, 1989).
Barcelona: Diputació de Barcelona, 1990.

der del comte-rei i els ens locals (municipis, o unitats equivalents). Per primera vegada, ens trobem amb unes divisions territorials que comencen a presentar unes característiques de veritables unitats territorials majors.

Hi ha, des d'ara, en efecte, un centre polític superior representat en la figura del comte *princeps*, figura que en el passat, abans de mitjan segle XII, corresponia simplement al comte de Barcelona. D'altra banda, el territori de sobirania ja és comparable a la Catalunya actual —s'hi ha unit la Catalunya nova—, ja que ateny uns 32.000 km^2 en total, a part del comtat del Rosselló i les terres adjacents, comarques que en seran separades, com és sabut, a mitjan segle XVII. D'aquest Principat de Catalunya, la primera representació cartogràfica amb divisions diferenciades la tenim en el mapa del cartògraf flamenc Johan B. Vrints, publicat el 1602 (GALERA-VILÀ VALENTÍ, pàg. 58-60).

Durant gran part del segle XIII, les vegueries, com a concepció territorial inicial o bé simplement en el pla pragmàtic, coincideixen amb els bisbats. És a principi del segle XIV, amb la divisió veguerial de Jaume II l'any 1304, quan apareixen unes unitats força ben delimitades, amb uns objectius relativament ben definits. Llur nombre era de 18. I així es manté, aproximadament, al llarg de la història d'aquestes divisions: per exemple, 14 a l'època de Pere el Cerimoniós, 17 en el mapa de N. Sanson de 1660, 15 a principi del segle XVIII.

La vegueria representa, evidentment, una delegació de poders, no sempre ben definits, del comte-rei i, més tard, del virrei dels Àustries (segles XVI-XVII). El veguer assumeix, en nom del rei, determinades funcions polítiques i administratives. Però no es redueix pas a aquestes funcions, com s'esdevindria en el context actual. En això es diferencia, evidentment, de les unitats contemporànies. Pot representar també uns poders personals i patrimonials del comte-rei, o del rei, i pot assumir, així mateix, funcions d'administració de justícia.

En realitat —i d'aquesta manera es dibuixa una altra diferència notable respecte a la situació actual—, l'àrea de la vegueria pot ser discontínua i l'acció del veguer no s'hi projecta d'una manera uniforme. Pot quedar puntejada per nombrosos enclavaments territorials, corresponents a senyors civils o eclesiàstics, amb privilegis ben definits, o administrada subsidiàriament pel veguer en nom del rei. En altres casos, pot aparèixer la figura del sots-veguer i, per tant, des d'un punt de vista territorial, la sots-vegueria.

Aquesta multiplicitat de poders i aquesta irregularitat en llur aplicació espacial confereixen a la vegueria, sens dubte, unes característiques ben diferents de les possibles unitats territorials majors que ens pot interessar definir respecte a la situació contemporània i actual.

Amb tot, no hi ha dubte que hi ha dos fets que donen a les vegueries una rellevància especial dins de la nostra història de la divisió política i administrativa. En primer lloc, representen, com ja hem assenyalat, una distribució de funcions —en un àmbit de conjunt, a més, equivalent a l'actual— a partir d'un poder global estrictament català i a partir d'una determinada ciutat (Barcelona). D'altra banda, representen una solució genuïnament catalana al problema de l'estructuració territorial del país.

Una última reflexió inevitable, en referir-nos a aquestes qüestions, és recordar que l'establiment de les diverses unitats veguerials representarà el reforçament o l'inici d'unes funcions determinades respecte a una vintena de nuclis de població. Alguns d'aquests nuclis són antigues capitals comtals (Barcelona, Besalú, Berga, la Seu d'Urgell) o episcopals (Barcelona, de nou; Vic, Girona, la Seu d'Urgell) que ja des del segle X, si no abans, juguen un paper destacat. A aquests nuclis tradicionals de la Catalunya vella, se n'hi han unit dos de ben rellevants de la Catalunya nova (Lleida i Tortosa), a més del de Tarragona, el qual malda per refer-se des del segle XIII. Però, a més, una dotzena de nuclis adquiriran també les funcions de capital de vegueria, en un moment o altre de la llarga i irregular evolució d'aquestes unitats majors: Sort, Camprodon i Ripoll, a la franja septentrional; Manresa, Cervera, Camarasa, Tàrrega i Agramunt, al centre i a ponent, i Vilafranca del Penedès i Montblanc, a la banda meridional.

Les reformes del segle XVIII

Com és sabut, les disposicions polítiques i administratives preses per la nova dinastia dels Borbons representen, en primer lloc, un afany d'uniformització seguint models aliens a Catalunya, escollint especialment el patró castellà i tenint en compte, també, l'aparell administratiu francès de la segona meitat del segle XVII. Hi havia, sens dubte, un interès de modernitzar i racionalitzar tota l'estructura política i administrativa, el qual es farà més evident a mesura que avanci la centúria.

Això comporta la desaparició de la vegueria, tant per les seves característiques tradicionals —«feudals», hom arribarà a dir, en sentit pejoratiu— com pel que pugui tenir de privilegi localista. Malgrat tot, no podem oblidar que continuem en ple Antic Règim i que a la mateixa Castella la pretesa senzillesa de la divisió borbònica es veu modificada pel manteniment dels nombrosos drets senyorials i jurisdiccionals. Només cal veure la diversitat de designacions territorials que apareixen —algunes de les quals ara ja no ens són entenedores—, per comprendre que no s'ha pogut trencar totalment amb l'heterogeneïtat tradicional (SÁNCHEZ, 1989).

El *corregidor* és un funcionari de la Monarquia força ben definit en les seves atribucions, les quals giren al voltant de dos grups de funcions: l'administració de justícia i el control del fisc. En els dos últims decennis del segle, ja tindrà un sentit clarament modern: serà un destacat tècnic o expert de l'Estat, un alt funcionari dins d'un aparell burocràtic.

El nombre de *corregiments* es redueix a una dotzena. Com a nuclis destacats a la part septentrional, tenint una relació amb l'àrea pirenenca i pre-pirenenca, queden Talarn, Puigcerdà, Vic i Girona; a ponent i a l'interior, Lleida, Cervera, Manresa i Vilafranca; a la costa, Mataró, Barcelona i Tarragona, i a la banda meridional, Tortosa.

La flexibilitat necessària s'aconsegueix amb la radicació en alguns nuclis de determinades funcions, dins d'un corregiment. És el que se'n dirà una *alcaldía mayor*. És el cas de Berga respecte a Manresa, de Granollers quant a Mataró i de Balaguer i Tàrrega en relació amb Lleida.

Jornades sobre la regionalització del territori i els ens intermedis, organitzades per la Societat Catalana de Geografia (Barcelona, 1989).
Barcelona: Diputació de Barcelona, 1990.

Els intents previs a l'actual divisió provincial

Ens sembla que els intents encaminats a establir una divisió en unitats territorials majors durant els tres primers decennis del segle passat poden incloure interessants ensenyaments per a nosaltres. Hom assaja, en efecte, de culminar un procés que procurava racionalitzar l'estructura política i administrativa, prescindint com més millor de l'heterogeneïtat de les jurisdiccions tradicionals i tenint en compte, al mateix temps, l'evolució poblacional i econòmica recent i les millores de les comunicacions.

Cal assenyalar que sobre els militars, funcionaris civils i polítics que efectuaren aquestes divisions, pesà molt, sens dubte, la influència francesa. No tan sols sobre la concepció de l'Estat i la distribució de poders i funcions en el territori, sinó també sobre les tècniques —cartogràfiques i estadístiques— per dur-ho a terme. Tinguem en compte que en els tres o quatre primers anys de la Guerra del Francès (1808-1814) foren militars i experts francesos els qui realitzaren aquestes divisions. Després, durant tres o quatre decennis, les concepcions franceses continuaren predominant clarament a Espanya. El polític i estadístic Pascual Madoz havia estudiat a França durant el tercer decenni; i l'obra que ofereix a la reina regent per donar una informació sobre la situació objectiva del país, en els moments en els quals s'efectuava o acabava d'efectuar-se la divisió provincial a Espanya (1833), és la traducció i l'adaptació del llibre d'un autor francès, l'estadístic Moreau de Jonnés.

D'acord amb la concepció que diu que convindria que les unitats polítiques i administratives s'acostessin a les divisions «naturals», aquestes vingueren representades especialment per les conques hidrogràfiques, fins i tot en la designació d'aquelles on els noms dels rius jugaven un paper primordial, com encara actualment passa amb els «departaments» francesos. Diguem, de passada, que és evident que la primera idea pot oposar-se frontalment a la consideració de les unitats històriques. En divisions efectuades per militars i cartògrafs francesos els anys 1809 a 1812, apareixen aquests noms hidrogràfics (Llobregat, Ter, Segre, Ebre; de nou, Ter i Segre, en una altra, més les Boques de l'Ebre) com a designació de les futures «prefectures» o els futurs «departaments» catalans.

Malgrat el nombre ja força important d'habitants a la fi del segle XVIII (uns 900.000 per a tot Catalunya; uns 100.000 per a la ciutat de Barcelona; vegeu VIDAL), hi ha una clara tendència a la divisió en poques unitats. Prescindint de peculiaritats i drets històrics, hi ha la inclinació a concentrar les funcions polítiques i administratives en unes poques ciutats. L'augment en la cura d'alguns camins i en la rapidesa de les comunicacions expliquen, també, la tendència a establir unes poques capitals. Dins de l'àmbit espanyol, les noves millores posteriors en aquest sentit —especialment la instal·lació de la xarxa de ferrocarrils, amb una fase d'evolució important durant el sisè i el setè decennis— ens ajudaran a entendre la consolidació de la futura divisió provincial, la de 1833.

Les unitats majors que ara puguin sorgir no seran «intermèdies» en el sentit de les vegueries o en el que puguin tenir actualment; no se situen entre Catalunya —o una unitat política àmplia i comprensiva equivalent: el Principat, la Comunitat autònoma, la Generalitat— i els ens locals, sinó entre l'Estat espanyol i els esmentats ens. Durant el segle XVIII Catalunya ja quedava reduïda a una concepció històrica sense cap concreció política ni administrativa. Curiosament, l'únic poder personal que definiria l'existència de Catalunya es donaria —i continuarà donant-se el segle XIX— en el pla militar, concretament en la figura del capità general.

Les divisions que els polítics espanyols efectuaren aplicant la Constitució de 1812 a Catalunya prefiguraven clarament la posterior divisió provincial. La de 1821 al·ludeix exactament a les ciutats i a les unitats que seran reconegudes l'any 1833: Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona.

Unes observacions finals

L'estudi de les característiques i els contextos socials i polítics corresponents que presentarà la divisió provincial de 1833 correspon a la intervenció següent d'aquesta mateixa sessió. Cal, doncs, que deturem la nostra anàlisi en aquest punt.

Potser, ara, podem fer unes observacions de conjunt respecte al tema que se'ns ha presentat, tenint en compte les realitzacions del passat a Catalunya i els diferents contextos i objectius que hom ha perseguit. El problema que intentem aclarir és molt més de definir els continguts i les característiques d'aquestes unitats majors intermèdies (funcions, objectius) que d'assenyalar uns determinats límits. De cap manera podem reduir l'estudi proposat a una història de ratlles i de modificacions de ratlles, com algunes vegades s'ha fet.

Caldrà precisar, amb vista al futur, els objectius d'aquests ens intermedis, d'una banda més diversos i globalitzadors que en el passat, respecte a funcions i serveis, però sense els sentits senyorials i jurídics, és clar, que presentaven en determinades èpoques. Fonamentalment, aquestes unitats territorials majors han de representar en l'actualitat, si més no, una delegació del Govern català, com una presència constant d'aquest envers el ciutadà, és a dir, el que se'n diu administració perifèrica. Aquestes unitats són realment intermèdies entre la Generalitat i els dos nivells d'ens locals, els comarcals i els municipals.

El sentit d'acostament al ciutadà, del centre cap a la perifèria, és completat per un moviment contrari, de necessitats i de peticions des d'aquesta vers aquell. Convé insistir en el valor global dels problemes, d'aplicacions i de demandes, que no es redueixen, a través d'aquestes unitats, a uns serveis determinats i puntuals. Els objectius i els efectes de desconcentració i de descentralització, almenys, hi són ben clars. Si aquestes unitats haurien de tenir o no altres atribucions i objectius no fa al cas plantejar-ho ni escatir-ho ara.

Des del punt de vista que acabem de definir, sembla que podem fer algunes observacions d'interès a la llum del passat. És ben clar que hi ha hagut una clara tendència a la reducció del nombre d'unitats territorials. Sens dubte, a aquest fet hi ha contribuït la millor i la més neta definició d'objectius de les divisions establertes i la me-

nor consideració de fets i característiques del passat; però encara ha estat més important, d'una banda, la tendència a la concentració de béns i serveis en determinats nuclis com més va més plurifuncionals i, de l'altra, l'augment, la diversificació i la millora de les comunicacions. Els dos últims processos indicats han continuat i, fins i tot, s'han accentuat, indubtablement fora dels límits temporals del nostre estudi, a partir de la segona meitat del segle passat i molt especialment des de mitjan segle actual.

Malgrat aquests fets, i tenint en compte la localització litoral del nucli barceloní, les localitzacions concretes de les altres tres capitals i les característiques actuals de les comunicacions, sembla que en aquest «acostament» a l'habitant i al ciutadà que han de representar les unitats majors, alguns amplis sectors queden realment excèntrics. Això queda molt clar per a una àrea interior i, en diversos sentits, també pot plantejar-se respecte a una part de la franja septentrional i per a les terres meridionals.

Una segona ensenyança del passat es refereix, sens dubte, al reconeixement del paper que juguen i que han de jugar certs nuclis urbans. Com a possibles capitals d'unitats majors actuals, s'ha de tenir en compte que ja han de posseir ara, i que han de tenir la capacitat d'augmentar en el futur immediat, un nombre considerable de característiques i funcions: important efectiu poblacional de l'ordre de 5-10 desenes de milers d'habitants; centre de comunicacions (carretera, ferrocarril); centre econòmic diversificat (agricultura, indústria, comerç) i centre de serveis diversos, de caràcter supracomarcal, com són els escolars, especialment d'ensenyament secundari i superior, i els mèdics i hospitalaris.

La història també ens deixa entreveure, a vegades amb connotacions negatives, els problemes d'adequació dels «models» territorials a les realitats concretes. Diguem que ens mostra la necessitat d'una certa flexibilitat que, en tot cas, cal tenir en compte, però no pas per convertir-la en injusta o poc equitativa. Aquesta flexibilitat pot motivar el reconeixement d'alguna subunitat en uns determinats casos. Respecte a la consideració directa des dels nuclis urbans, els processos a què abans hem al·ludit obliguen en l'actualitat al reconeixement d'una gran àrea metropolitana barcelonina i també a la consideració d'una conurbació Tarragona-Reus. No sembla prudent deixar de reconèixer aquest últim fet o trencar el que la realitat ens presenta amb estretes relacions; però la bicapitalitat pot presentar uns problemes socials i jurídics que, evidentment, depassen, conceptualment i temporalment, el contingut d'aquesta intervenció. Certament, aquests problemes no es presentaren en el passat i ara confereixen aspectes completament nous al tema estudiat.

Orientació bibliogràfica

Indiquem simplement les publicacions citades en el present treball, o bé aquelles que permetran ràpidament adquirir informació de les divisions assenyalades al llarg del nostre estudi.

CARRERAS CANDI, F., 1912?: «Descripció político-històrico-social» a *Geografia general de Catalunya*, Barcelona, A. Martín, pàg. 761-1.101.

CASASSAS, Lluís i CLUSA, Joaquim, 1981: *L'organització territorial de Catalunya*, Barcelona, Fundació Jaume Bofill.

CASASSAS, Lluís i NADAL, Francesc, 1983: «Les divisions administratives», a *Gran Geografia comarcal de Catalunya. Geografia general* (dirigida per M. DE BOLÒS), Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, vol. XVIII, pàg. 382-411.

GALERA, Montserrat i VILÀ VALENTÍ, J., 1985: «Cartografia de Catalunya. Recull històric», a *Gran Geografia comarcal de Catalunya*, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, vol. XIX, 209 pàg., 81 mapes i plànols.

IGLÉSIES, Josep, 1968: «Les divisions territorials», a *Geografia de Catalunya* (dirigida per Ll. SOLÉ SABARÍS), Barcelona, Aedos, vol. III, pàg. 687-704.

RIU, Manuel, 1989: «El territori. La població», cicle *Catalunya: de l'any 1000 a l'any 2000*, Fundació Enciclopèdia Catalana (treball en curs de publicació).

SÁNCHEZ, Dolores, 1989: *Las divisiones administrativas en la España del siglo XVIII*, Barcelona, Universitat de Barcelona (treball inèdit).

VIDAL, Tomàs, 1983: «El poblament. La població», a *Gran Geografia comarcal de Catalunya. Geografia general* (dirigida per M. DE BOLÒS), Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1983, vol. XVII, pàg. 263-348.

VILÀ VALENTÍ, 1984: «Les ciutats contemporànies», a *Les ciutats catalanes en el marc de la Mediterrània*, Barcelona, Ed. de la Magrana i Institut Municipal d'Història, pàg. 111-136.